

Справа «Воловік проти України» (“Volovik v. Ukraine”)

У рішенні, ухваленому 6 грудня 2007 року у справі *«Воловік проти України»*, Суд постановив, що

- було порушено ч. 1 ст. 6 Конвенції (право на справедливий судовий розгляд).

На думку Суду, встановлення наявності порушення Конвенції є достатньою компенсацією моральної шкоди, якої зазнав заявник. Суд відхилив вимогу заявника про відшкодування матеріальної шкоди.

Обставини справи.

Заявник, Юрій Тимофійович Воловік, є громадянином України, 1939 р. н., мешкає в м. Запоріжжі. 25 квітня 1993 року син заявника, який був громадянином Росії та служив у російській армії, помер унаслідок нещасного випадку, який з ним трапився під час чергування. Російська державна військова страхова компанія виплатила його дружині та дитині, які постійно проживали у Росії, належні їм згідно з російським законодавством страхові виплати.

У 2001 році заявник звертався до Запорізького обласного військового комісаріату та Української державної страхової компанії «Оранта» (далі – СК «Оранта»), вимагаючи належні йому страхові виплати за смерть сина згідно з Міжнародним договором про виплату пенсій військовослужбовцям та їх сім'ям та про державне страхування військовослужбовців та їхніх сімей держав-членів Співдружності незалежних держав (далі – СНД) від 15 травня 1992 року (далі – Договір).

У грудні 2001 року заявник розпочав провадження у Комунарському районному суді м. Запоріжжя (далі – Комунарський суд) проти СК «Оранта», вимагаючи страхових виплат за смерть сина. Він також вимагав компенсації моральної шкоди. Заявник доводив, що він мав право на одержання страхових виплат за смерть свого сина на тій підставі, що він

проживав на території України, взяла на себе зобов'язання, що впливали із Договору, виплатити страхові виплати, якщо людина загинула, перебуваючи на військовій службі у збройних силах однієї з держав-учасниць СНД.

10 квітня 2002 року суд вирішив справу не на користь заявника. Це рішення було підтримане Апеляційним судом Запорізької області 18 липня 2002 року та Верховним Судом України 8 січня 2003 року.

На думку національних судів, згідно з українським законодавством, заявник не мав права на отримання страхових виплат, які сплачувалися у подібних випадках родичам українських військовослужбовців. Національний суд постановив, що Договором, у його зв'язку з рішенням Господарського суду СНД (далі – суд СНД) від 20 березня 1997 року, такі виплати мали здійснюватися Російською Федерацією, у збройних силах якої служив син заявника.

У 2002 році заявник розпочав провадження у місцевому суді Жовтневого району м. Запоріжжя (далі – Жовтневий суд) проти Запорізького обласного військового комісаріату, вимагаючи виплатити йому спеціальну пенсію, яку, на його думку, він мав би отримати відповідно до Закону України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року (далі – Закон 1991 року), у його зв'язку з положеннями Договору, внаслідок смерті його сина. На обґрунтування своїх вимог він навів ті ж самі аргументи, які були застосовані у справі проти СК «Оранта».

17 жовтня 2002 року національний суд прийняв рішення не на користь заявника, вказавши, що той не мав права на отримання пенсії згідно з українським законодавством, оскільки його загиблий син був громадянином Російської Федерації та перебував на військовій службі у її збройних силах.

6 листопада 2002 року заявник подав апеляцію на це рішення суду до цього ж суду. 7 листопада 2002 року суд вказав заявнику на необхідність виправити певні недоліки у його апеляційній скарзі до 25 листопада 2002 року. Зокрема, суд вказав, що в апеляційній скарзі не було вказано правильні назви сторін, причини оскарження рішення суду від 17 жовтня 2002 року і точного формулювання вимог заявника.

20 листопада 2002 року заявник подав до суду виправлений варіант скарги, в якому стороною-відповідачем було названо Запорізький обласний військовий комісаріат. Стосовно причин непогодження з рішенням суду першої інстанції від 17 жовтня 2002 року, заявник вказав на те, що цей суд неправильно протлумачив і застосував окремі положення Закону 1991 року, а також не звернув увагу на гарантії, які містилися у Договорі. Заявник вимагав, щоб апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції та ухвалив нове рішення у його справі.

28 листопада 2002 року Жовтневий суд визнав апеляційну скаргу заявника неприйнятною. Посилаючись на апеляційну скаргу заявника від 6 листопада 2002 року, суд стверджував, що заявник не спромігся внести необхідні зміни до цієї скарги у встановлений судом строк. Заявнику було надіслано обидва варіанти його апеляційної скарги та копію ухвали суду від 28 листопада 2002 року.

6 грудня 2002 року заявник подав до цього ж суду апеляційну скаргу на ухвалу суду від 28 листопада 2002 року. Він вимагав скасувати цю ухвалу на тій підставі, що суд, вирішуючи питання про прийнятність апеляційної скарги на судові рішення від 17 жовтня 2002 року, не взяв до уваги виправлений варіант скарги, наданий суду 20 листопада 2002 року.

У своїй апеляційній скарзі від 6 грудня 2002 року заявник навів частину своїх попередніх тверджень зі скарги від 20 листопада 2002 року, аргументуючи свої вимоги.

У супровідному листі до останньої скарги заявник зазначав, що він додав до неї такі документи: три копії цієї скарги, копії його скарг від 6 та від 20 листопада 2002 року та копії рішень суду від 17 жовтня 2002 року та ухвал від 7 і від 28 листопада 2002 року.

6 грудня 2002 року, у день подання скарги заявником, суд вказав, що вона не відповідає деяким процесуальним вимогам. Зокрема, було зазначено, що, по-перше, у скарзі йшлося про те, що її предметом були одночасно ухвала від 28 листопада 2002 року та рішення від 17 жовтня 2002 року, а по-друге, вона не містила достатнього обґрунтування та переліку доданих документів. Цей суд просив заявника виправити недоліки скарги до 20 грудня 2002 року.

18 грудня 2002 року заявник подав апеляційну скаргу на ухвалу Жовтневого суду від 6 грудня 2002 року. 10 січня 2003 року Апеляційний суд Запорізької області зазначив, що на останню судову ухвалу у справі заявника не можна було подавати апеляційну скаргу, та відмовився розглядати апеляційну скаргу заявника.

27 січня 2003 року Жовтневий суд визнав скаргу заявника на ухвалу від 28 листопада 2002 року неприйнятною на тій підставі, що заявник не виправив недоліки у скарзі, на які вказав суд в ухвалі від 6 грудня 2002 року.

Заявник не подавав апеляцію на рішення суду від 27 січня 2003 року.

Зміст рішення Суду

Заявник скаржився на результат та несправедливість судового розгляду його позову про виплату страхових виплат, стверджуючи, що національні суди не взяли до уваги його аргументи, неправильно застосували чинне національне право та не були неупереджені щодо нього. Він стверджував, що національні суди не повинні були обґрунтовувати своє рішення судовою практикою Господарського суду СНД, юрисдикція якого не визнана Україною. Заявник також наполягав на

тому, що тлумачення, надане Господарським судом СНД близько п'яти років після того, як Договір набрав чинності та через чотири роки після смерті його сина, не могло бути застосоване до цієї справи.

Заявник також скаржився на те, що він був незаконно позбавлений права на доступ до суду для оскарження в апеляційному порядку рішення суду Комунарського району м. Запоріжжя від 10 квітня 2002 року у справі про отримання спеціальної пенсії.

Відтак заявник стверджував про порушення щодо нього ч.1 ст.6 Конвенції та ст. 17 Конвенції.

Заявник також скаржився на порушення ст.1 Першого протоколу до Конвенції з огляду на відмову органів влади України виплатити йому страхові виплати та спеціальну пенсію у зв'язку зі смертю сина.

Суд дослідив аргументи заявника стосовно порушення ст.17 Конвенції і вирішив, що вони не виходять за межі заяви про порушення щодо нього ч.1 ст.6 Конвенції.

Суд також дослідив скаргу заявника на провадження у двох окремих справах, одне з яких стосувалося лише суду першої інстанції, котрий вирішував скаргу заявника.

Крім того, питання, підняті заявником у кожному з цих проваджень, відрізнялися за своєю суттю. Тому Суд вирішив, що скарги повинні розглядатися окремо стосовно кожного із проваджень.

Вирішуючи питання про прийнятність скарги заявника у частині виплати йому страхових виплат у зв'язку зі смертю сина, Суд вказав на те, що в його компетенцію не входить вирішення питань про помилки у вирішенні національними судами питань права чи факту у розглядуваних справах, якщо вони не порушують прав, гарантованих Конвенцією. У справі заявника Суд не побачив обставин, які б свідчили про свавільність чи упередженість розгляду справи заявника національними судами, оскільки він мав змогу навести аргументи на користь своєї позиції перед

судом у повному обсязі, а причини відмови у задоволенні позову виглядали адекватно та обґрунтовано. Питання ж про використання судової практики Господарського суду СНД для тлумачення Договору, як і будь-які питання про тлумачення національного законодавства та міжнародних договорів, ратифікованих державою-учасницею, на думку Суду, повинно вирішуватися національними апеляційними судами та судами першої інстанції. Так само національні суди повинні обирати засоби такого тлумачення, які, зазвичай, включають законодавчі акти, чинну судову практику, думки вчених тощо. Таким чином, у тлумаченні національним судом національного права у справі заявника Суд не бачить жодних питань, які б впливали із ч.1 ст.6 Конвенції. А тому скарга заявника у цій частині визнається неприйнятною як необґрунтована у сенсі ч.3 ст.35 Конвенції.

Вирішуючи питання про прийнятність скарги заявника у частині виплати йому спеціальної пенсії, Суд визнав таку скаргу обґрунтованою та прийнятною у сенсі ч.3 ст. 35 Конвенції.

Суд нагадав, що згідно з ч.1 ст.6 Конвенції якщо у національному правопорядку існує система апеляційного оскарження, держава повинна забезпечувати реалізацію своїми громадянами в апеляційному суді основоположних гарантій, закріплених у ст. 6 Конвенції. З огляду на специфічні риси судового провадження, що розглядається, до уваги слід брати судові провадження у національному правопорядку в цілому та роль судів апеляційної інстанції у ньому (див. напр., рішення у справі *“Podbielski and PPU polpure v. Poland”*).

Суд вказав, що заявник стверджував, що його незаконно було позбавлено права на доступ до Апеляційного суду Запорізької області, який мав повноваження переглянути питання права та питання фактів, а також розглянути нові факти, які не були розглянуті у провадженні суду першої інстанції. У своїй апеляції на рішення суду першої інстанції

заявник оспориював його рішення щодо питань права. Таким чином, на думку Суду, відповідно до природи перегляду рішення суду в апеляційному порядку згідно з українським законодавством, право заявника на доступ до апеляційного суду було захищене фундаментальними гарантіями, що містилися у ст.6 Конвенції.

У цьому контексті Суд нагадав, що право на суд, одним з аспектів якого є право на доступ до суду, не є абсолютним; воно може бути обмежене, зокрема з огляду на умови прийнятності апеляції. Проте такі обмеження повинні переслідувати законну мету та бути пропорційними до законної мети, яка мала бути досягнута (див. напр., рішення у справі *“Podbielski and PPU polpure v. Poland”*).

Повертаючись до обставин даної справи, Суд зазначив, що на час розгляду справи ст. 294 та 295 Цивільно-процесуального кодексу України 1963 року передбачала фільтр для апеляцій, поданих на рішення судів першої інстанції та ухвали тих самих судів, які вирішували питання про їх прийнятність. Підставами для оголошення апеляцій неприйнятними були їх невідповідність вимогам щодо форми та змісту апеляційних скарг, недотримання встановленого строку для подання апеляцій та несплата судового мита.

Суд не мав сумнівів у тому, що ця процедура була спрямована на те, щоб забезпечити належне відправлення правосуддя. Тим не менше, повертаючись до процесуальних норм, чинних на час розгляду справи заявника, та способу їхнього застосування у справі заявника, Суд вказав, що засоби, застосовані для досягнення законної мети, не були пропорційними.

Зокрема, двома ухвалами від 28 листопада 2002 року та від 27 січня 2003 року суд Жовтневого району зупиняв апеляції заявника на ухвали суду першої інстанції на підставі невідповідності апеляційної скарги законодавчим вимогам щодо її форми та змісту. Хоча формально заявник

міг подати апеляцію на ухвалу від 27 січня 2003 року, вона все одно повинна була йти через той самий суд. Запорізький обласний апеляційний суд не мав повноважень для розгляду апеляційної скарги заявника, якщо її не пропустить місцевий суд Жовтневого району м. Запоріжжя.

Уряд не довів, що у національній правовій системі України були певні гарантії, спрямовані проти потенційно свавільної відмови передати апеляційну скаргу до апеляційного суду. Таким чином, Суд вважає, що судам першої інстанції було надано неконтрольовану владу вирішувати, чи апеляція на їх рішення перейде на розгляд вищого суду. Така ситуація, отже, може призводити до того, що апеляційна скарга ніколи не дійде до суду вищої інстанції, як це і мало місце у справі заявника.

Більше того, Суд звернув увагу й на те, що заявник вніс рекомендовані судом поправки, які відповідають законодавчим вимогам, аби покращити свою апеляційну скаргу. Ухвала суду, яка після цього не надала йому дозволу на апеляцію, видається Суду надзвичайно формалістичною та такою, що не відповідає меті суду бути фільтром.

Такі міркування є достатніми, аби Суд дійшов висновку про те, що заявник був позбавлений права на доступ до суду. Тому Суд відхилив заперечення Уряду про те, що заявник не вичерпав усіх національних засобів правового захисту та дійшов висновку, що у даній справі мало місце порушення ч.1 ст.6 Конвенції.

Суд також зазначив, що з набранням чинності нового Цивільно-процесуального кодексу України у вересні 2005 року суди першої інстанції втратили роль фільтра у відборі апеляцій на їхні рішення, які передаються до вищого суду, а апеляційні суди стали єдиною юрисдикцією, в якій вирішується питання і про прийнятність апеляційних скарг, і про вирішення їх по суті.

Стосовно скарги заявника на порушення щодо нього ст. 1 Першого протоколу до Конвенції Суд вказав, що така скарга є неприйнятною з таких міркувань.

По-перше, Суд нагадав, що поняття «володіння» у ст.1 Першого протоколу має автономне значення, яке не обмежується власністю на фізичні блага та відмінне від формальної класифікації власності у національному праві: деякі інші права та інтереси, зокрема борги, майно фірми-банкрута, також можуть розглядатися як майнові права, а відтак «володіння» для цілей даного положення. Якщо в основі скарги покладено майновий інтерес, це може розглядатися як «майно» лише у разі, якщо це закладено у національному законодавстві або встановлене в остаточному судовому рішенні, що набуло законної сили (див. рішення у справах *“Kopecky v. Slovakia”* та *“Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece”*).

По-друге, на думку Суду, вимога заявника про виплату страхових виплат та спеціальної пенсії згідно з українським законодавством не може розглядатися як «володіння» у сенсі ст.1 Першого протоколу до Конвенції, оскільки вони не визнані та не встановлені у судовому рішенні, яке набуло законної сили. Так само і національне законодавство України не містить положення, яке дозволяє припустити наявність у заявника обґрунтованих очікувань отримати виплати по своїх вимогах.

Тому зазначена скарга не відповідає критерію *ratione materiae* та є неприйнятною у сенсі ч. 3 ст. 35 Конвенції і повинна бути відхилена відповідно до ч. 4 ст. 35 Конвенції.